

תפילותיו
של משה
רבינו

משה

בן עמרם בן קהת בן לוי
בן יעקב בן יצחק בן
אברהם אבינו העברי

לכל עם ישראל- **רבינו**
לנביאים- הגדול שבהם

מסרים

תורה מסיני

עָנּוּ מְאֹד מִפְּלֵי הָאָדָם אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה

**'רבינו' - כל תואר לפני שמו, וכל סיומת לאחר שמו רק גורעים.
גדול - גדולות רבות נימנו בו.**

1. הגדולה שבגדולות, עליה מעיד הקדוש ברוך הוא:

וְהָאִישׁ מֹשֶׁה עָנָו מְאֹד מִכָּל הָאָדָם אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאָדָמָה. (במדבר יב. ג.)

היגד כזה לא נאמר על אף אדם במקרא.

משה רבינו האדם שהצליח להשתחרר מכבלי השיעבוד הכבדים ביותר הכובלים אדם, ממאסר אזיקי ה-'אני'.

על עצמו ועל אחיו אהרון אמר:

וְנִחַנּוּ מִיָּה?! (שמות טז. ז.) (ראה הרחבה במסכת חולין פט.א.)

2. זכה לשכר שאף נביא לא זכה - תיקשורת מתמדת עם הקב"ה:

וְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה פְּנִים אֶל פְּנִים בְּאֶשֶׁר יְדַבֵּר אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ (שמות לג. יא.).

פֶּה אֶל פֶּה אֲדַבֵּר בּוֹ וּמְרִאָהוֹ לֹא בַחֲדָת וּתְמִנַת ה' גְּבִיט (במדבר יב. ח.).

"כל הנביאים נסתכלו באספקלריא (מראה) שאינה מאירה, משה רבינו נסתכל

באספקלריא המאירה" (מסכת יבמות מט.ב.).

"נסתכל" - ראייה נבואית תודעתית, לא ראייה חושית בעין.

"וכסבורים לראות ולא ראו. ומשה נסתכל באספקלריא המאירה וידע שלא ראהו

בפניו" (רש"י על המסכת). הסברו של רש"י עמוק מאד, כמידת הענוה של משה רבינו.

"מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא גידל את משה ומלך מלכי המלכים קדשו".

(אבות דרבי נתן פרק א. נוסחה ב.)

3. בתורה מתוארים חייו ומותו במידת הענוה, באנושיות וללא פולחן אישיות.

לידה

וַיֵּלֶךְ אִישׁ מִפִּיֶת לְנֹי וַיִּקַּח אֶת בַּת לְנֹי.

וַתֵּהָרֵם הָאִשָּׁה וַתֵּלֶד בֶּן וַתִּקְרָא אֹתוֹ בֵּן טוֹב הוּא וַתִּצְפְּנֵהוּ שְׁלֹשָׁה יָרְחִים.

(שמות א. א. ב.)

אין ציון שמות ההורים או יחוסם בזיקה לאבות האומה.

מיתה

וַיָּמָת שָׁם מֹשֶׁה עֶבֶד ה' בְּאֶרֶץ מוֹאָב עַל פִּי ה'.

וַיִּקְבֹּר אֹתוֹ בְּנֵי בְּאֶרֶץ מוֹאָב מוֹל פִּיֶת שְׁעוֹר וְלֹא יָדַע אִישׁ אֶת קְבֻרָתוֹ

עַד הַיּוֹם הַזֶּה. (דברים לד. ה.ו.)

גם לאחר מותו, דמותו של משה רבינו משדרת ענוה. קבר עם כל המתלווה לכך?!

אין.

בתורה שבעל פה

בהלכה הארץ ישראלית: "רבן שמעון בן גמליאל אומר: אין עושין נפשות (מצבות) לצדיקים דבריהם הן הן זכרון" (מסכת שקלים ירושלמי ב.ה.).
בפסיקת גדול פוסקי ההלכות - מגדולי תלמידי משה רבנו-רבי משה בן מימון:
"והצדיקים אין בונים להם נפש (מצבה) על קברותיהם, שדבריהם הם זכרונם.
ולא יפנה אדם לבקר הקברות" (רמב"ם הלכות אבל ד.ד.).

בתפילה

החכמים מנסחי התפילות כיבדו את מידת הענוה של משה רבינו והתייחסו בענוה לזכרו. מי שפעל במסירות נפש, תוך כדי סיכון חיים, להוציא את בני ישראל ממצרים, ומי שכל כך הרבה להתפלל ולבקש סליחה בעד עמו, האם לא מן הראוי להזכיר את שמו:

בהגדה של פסח כגיבור וכמושיע וכפודה וכמציל?

בתפילת עמידה יחד עם ארבעת האישים האחרים? (אברהם, יצחק, יעקב ודוד).
אך בשניהם אין הוא מוזכר.

אדרבא. בהגדה של פסח נאמר בפירוש שלא הוא הוציא את בני ישראל מצרים:
"ויוציאנו ה' ממצרים - לא על ידי מלאך, ולא על ידי שרף, ולא על ידי שליח אלא הקדוש ברוך הוא בכבודו ובעצמו".

לעומת זאת ציוה ה' להרבות בהזכרת שמו של משה רבינו בתנ"ך, ולכן נהגו כך חכמי התלמוד. שמו נזכר:

בתנ"ך - 770 פעמים, מזה: בתורה 649 פעמים.

בתלמודים: בבלי - 1165 פעמים. ירושלמי - 247 פעמים.

4. שיא חייו - קבלת תורה מהשמים

וַיַּעֲמֵד הָעָם מִרְחָק וּמֹשֶׁה נִגַּשׁ אֶל הָעֶרְפֶּל אֲשֶׁר שָׁם הָאֱלֹהִים (שמות כ.ח).
הָעֶרְפֶּל - "לפנים משלוש מחיצות - חושך, ענן וערפל. חושך - מבחוק, ענן - מבפנים, ערפל - לפני ולפנים". רבו הדרשות על הסמלים הללו והרוצה להחכים יחפשם.
ולמה הָעָם מִרְחָק? וּמֹשֶׁה נִגַּשׁ? "גרם לו ענותנותו". (מכילתא על הפסוק פרשה ט).

5. מוסר המסר הגדול ביותר בתולדות אנוש - תורה נצחית.

"משה קיבל תורה מסיני ומסרה" (מסכת אבות - פתיחה).

"לא מפי מלאך, ולא מפי שרף, אלא מפי הקב"ה". (אבות דרבי נתן פרק א. נוסחה ב).

6. המשימה הרוחנית הגדולה ביותר בתולדות אנוש - להוריד משמים

תורה נצחית - הוטלה עליו בהיותו רועה צאן בן 80.

הכנה לתפקיד האמוני, תורני-חינוך ממלכתי בצעירותו.

בְּמַעֲשֵׂה אֶרֶץ מִצְרַיִם אֲשֶׁר יִשְׁבְּתֶם בָּהּ לֹא תַעֲשׂוּ... וּבְחַקְתִּיהֶם לֹא

תִּלְבְּוּ. (ויקרא יח.ג).

מי שעתיד להיות גדול הנביאים שיוריד תורה מן השמים, המלמדת ששלושה לאוים הינם בגדר 'יהרג ואל יעבור' - "לא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים" "לא תִרְצֶה" "לא תִבְאֵף" - גדל בארמון המלוכה של מצרים ששלוש האיסורים הינם בגדר 'כזה ראה וקדש'.

בתודעת המצרי כל הטבע מלא רוחות ואלילים אינספור שאותם עבדו בסוגי פולחן שונים ומשונים. דמם של עבדים רבים נשפך כמים בבניית קברים מפוארים לפרעונים - פירמידות. זימה ושחיתות מעוגנים היו בחוק ובמנהג. בכל שכבות הציבור נהוג היה שאח נושא לאשה את אחותו. פריצות היתה נחלת כולם.

הגיוני שבוגר חינוך בחברה כזאת ובבית מלוכה מושחת יוריד תורה מן השמים!?

את התשובה נתן משה רבינו בספרו איוב - מִי יִתֵּן טְהוֹר מִטְּמֵא לֹא אֶחָד?

(איוב יד.ד.) (ראה דיון על ספר איוב במסכת בבא בתרא יד. יב. - טז.א.).

הקב"ה מוציא טהרה מהטומאה.

ודרשו חז"ל: כלום אין זה יחידו של עולם (הקב"ה) המצוה לטהר טמאים, השיטה: אפר פרה אדומה מטמא את העוסקים בהכנתו ומטהר את הטמאים?

(לפי: מסכת נידה ט.א. מדרשי חז"ל לפרשת פרה). עמקו ורבו הסברי חז"ל והוגים בנושא.

7. ניסים

ניסים רבים נעשו לו, מלידתו ובמהלך חייו.

אמנם הוא עשה נסים רבים, אך רק בדבר ה', מיזמתו - אף נס אחד לא גדולתו - בהורדת תורה מהשמים ובישומה, אך לא בעשית נסים.

ילדות עשוקה

וְלֹא יִבְלָה עוֹד הַצְּפִינֵנוּ וְתִקַּח לֹו תִּבְתַּח גְּמֵא וְתִקְמְרָה בְּחֶמֶר וּבְזָפֶת

וְתִשֶׁם בָּהּ אֶת הַיֶּלֶד וְתִשֶׁם בְּסוּף עַל שְׂפֵת הַיָּאֵר.

וְתִקְדַּח בַּת פִּרְעֹה לְדַחֵץ עַל הַיָּאֵר וְנִצְרְתִּיהָ הַלְבַּת עַל יַד הַיָּאֵר וְתִקַּח

אֶת הַתִּבְיָה בְּתוֹךְ הַסּוּף וְתִשְׁלַח אֶת אִמָּתָהּ וְתִקְחָהּ.

(שמות ב. א-ה.)

משה רבינו ניצל בתיבה, בניגוד להגיון אנושי, כפי שהאנושות ובעלי החיים ניצלו בתיבת נח. אדון עולם גזר שדוקא בת פרעה תציל את מי שיפגע בבטחון הלאומי של מצרים, יהפוך את אביה ללעג ולקלס ויביא הרס לממלכתו.

כאשר הקב"ה הכתירו לנביא והטיל עליו את המשימה:

וְהוֹצֵא אֶת עַמִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם (שמות ג. י.)

ניתן בידו גם מכשיר:

וְאֵת הַמַּטֵּה הַזֶּה תִּקַּח בְּיָדְךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בּוֹ אֶת הָאֵתָת (שמות ד. יז.)

במכשיר הזה הוא השתמש במהלך המכות שהונחתו על המצרים לפי צו השם. לפני קריעת ים סוף קיים סיכוי סביר שעם ישראל יושמד עוד לפני היוולדו במעמד הר סיני. מה הגיוני יותר מאשר להשתמש במכשיר זה להמשיך ולהכות במצרים לפני שעמו יוכחד?! לא!! הוא לא עושה כן כי אין הוא חרטום מצרי אלא נביא ה'. רק כאשר ה' מצוה עליו:

נָטָה אֶת יָדְךָ עַל הַיָּם וַיָּשְׁבוּ הַמַּיִם עַל מִצְרַיִם עַל רִבְבוֹ וְעַל פְּרָשָׁיו

(שמות יד. כו.) הוא ציית לדבר ה' והצבא המצרי הושמד.

במכות על המצרים, בקריעת ים סוף, בבליעת קורח ועדתו באדמה ובנחש הנחושת - משה רבינו פועל רק כשליח הקב"ה.

כה לימד אחד מגדולי תלמידיו לדורות, שגם שמו משה, הרמב"ם:

"משה רבינו לא האמינו בו ישראל מפני האותות שעשה, שהמאמין על פי האותות יש בלבו דופי שאפשר שיעשה האות בלט וכשוף. אלא כל האותות שעשה משה במדבר לפי הצורך עשאם לא להביא ראיה על הנבואה... ובמה האמינו בו? במעמד הר סיני, שעיינינו ראו ולא זר ואזנינו שמעו ולא אחר".

(רמב"ם 'ד החזקה' הלכות יסודי התורה ת. א.)

8. אדם מגמגם שהפך לגדול הנואמים בתולדות אנוש.

בתחילת דרכו כנביא:

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל ה': בִּי אֲדַבֵּר! לֹא אִישׁ דְּבָרִים אָנֹכִי גַם מִתְמוּל גַּם מִשְׁלֵשׁ גַּם מֵאֵז דְּבָרְךָ אֶל עַבְדְּךָ בִּי כְּבֹד פֶּה וְכְבֹד לְשׁוֹן אָנֹכִי (שמות ד. י.)
לקראת סיום חייו:

אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה (דברים א. א.), נאום ספר דברים שבתורה, שנשא כוון אל כל ישראל (דברים א. א.), בדורו ועד סוף כל הדורות. אין בעולם נאום שחוזרים עליו בתדירות כה גבוהה.

9. לא רק דיבורים אלא גם מעשים- "שאין לך גדול במעשים טובים יותר

ממשה רבינו" (מסכת ברכות לב. ב.).

10. תפילה- "שאין לך גדול במעשים טובים יותר ממשה רבינו אף על פי

כן לא נענה אלא בתפילה" (מסכת ברכות לב. ב.).

11. אופן תפילתו בעד עמו- "שעמד משה בתפילה לפני הקדוש ברוך הוא

עד שהחלהו" (חלה). (מסכת ברכות לב. א.)

כה לימד אחד מגדולי תלמידיו לדורות - רבי יהודה הנשיא עורך המשנה- על אופן הכנה לתפילה: "אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש" (מסכת ברכות לב. ב.). וכה ביאר גדול פרשני התנ"ך והתלמוד רש"י את המושג 'כובד ראש'- "הכנעה".

12. הבעיות בפניהן עמד משה רבינו כמנהיג העם והגיב בתפילה:

א. קיומית ב. הישרדות ג. חידלון.

א. הבעיה הקיומית- בני ישראל מול הצבא המצרי, ליד ים סוף - קיום או השמדה? תגובת משה רבינו: צעקה לפני קריעת ים סוף, שירת הים לאחר מכן.

ב. בעית ההישרדות- לאחר חטא העגל, היוכל העם להישרד כעם אמונה? תגובת משה רבינו: מידית- שבירת הלוחות. לאחר מכן- בקשת סליחה בתפילה.

ג. אימת החדלון- לאחר חטא המרגלים, האם ימשיך העם להתקיים לאחר ארבעים שנות נדידה במדבר או יעלם כמו שבטי מדבר רבים? תגובת משה רבינו: מידית- נופל על פניו. לאחר מכן- בקשת סליחה בתפילה. בשני סוגי החטא התפילה הועילה חלקית להמתקת גזר הדין.

13. מילא משימה בלתי אפשרית- ניהול מהלך שחרור עבדים

ממצרים וגאולתם.

קללת נח בצאתו מהתיבה - עֲבָד עֲבָדִים יִהְיֶה לְאַחֲרָיו (בראשית ט. כה.) - נתקיימה בכל החברות האנושיות בתבל ובכל העינים. אדם שיעבד את אחיו האדם, לרוב ללא זיק של אחוות אנוש. הריבוד החברתי והרכב כח האדם בכל מגזרי הכלכלה היו מושתתים על עבדות. אף הוגה דעות לא ראה במוסד זה עוול. להיפך התיחסו לכך כלתופעת טבע.

הקב"ה פסל את העבדות לפני כ- 3,300 שנה, עוד לפני מתן תורה. למשה רבינו - בן העם המשועבד במצרים, הארץ ממנה נמלט בצעירותו-נאמר: וְעַתָּה לְבָהּ וְאֶשְׁלַחְךָ אֶל פְּרָעָה וְהוֹצֵא אֶת עַמִּי בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם (שמות ג.י), וזאת מִפְּתֵי עֲבָדִים (דברים ה.ו). על משה רבינו הוטלה המשימה הבלתי אפשרית, להוביל מהלכים חסרי תקדים בתולדות אנוש. נוסף להוצאתם ממצרים - הפיכת שבט של עבדים

ל-מְמַלְכֵת בְּהַנִּים וְגוֹר קְדוֹשׁ (שמות יט.ו). אין פלא ששמה רבינו הגיש מיד התפטרות, אך הקב"ה לא קבלה.

מעגל עבדות וחירות

עברים בני אברהם - אשר במהלך העיתים הביאו לעולם את בשורת החירות-הגיעו למצרים כבני חורין ושם הפכו לעבדים. במשך 210 שנות ישיבת בני ישראל במצרים לא קרה מאומה, לא למשעבד המצרי ולא למשועבד העברי. בסיום השיעבוד הפכה מצרים, תוך חדשים ספורים, לארץ רדופת פיגועי טבע שדירדרו את כלכלתה ואת בטחונה כמעט עד לתהום. היהודים הוצאו ממצרים, לא מרצונם. אך האם גם שוחררו? מעבדות חמרית - כן, מעבדות רוחנית - לא.

תחילת השיחרור הרוחני - מתן תורה אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ (שמות כ.ב. דברים ה.ו), המשכו במשך דורות רבים, סיומו- גאולה שלימה של כל הטבע על מרכיביו, כדברי הנביא: וְהָיָה ה' לְמִלְכָּךְ עַל כָּל הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא וְהָיָה ה' אֶחָד וְשָׁמוֹ אֶחָד (זכריה יד.ט).

מיד לאחר מתן תורה ניתנו לבני ישראל חוקי עבדים שביטלו את העבדות בפועל אם כי להלכה נשאר המושג 'עבד'.

המקרא על עבדות התורה

כִּי לִי בְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲבָדִים. עֲבָדֵי הֵם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם. אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם. (ויקרא כה.נה.)
כלל

וְכִי יִמְיֹךְ אֶחִיךָ עִמָּךְ וְנִמְכַר לְךָ לֹא תַעֲבֹד בּוֹ עֲבַדְתָּ עֲבָד (ויקרא כה.לט.)

דבר הנבואה

הַדָּבָר אֲשֶׁר הָיָה אֵל יְרֻמָּהוּ מֵאֵת ה' אֲחֵרֵי כָרַת הַמִּלְכָּה צְדָקָהוּ כָרַת אֵת כָּל הָעָם אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלַם לְקָרָא לָהֶם דָּרוֹר. לְשַׁלַּח אִישׁ אֵת עַבְדּוֹ וְאִישׁ אֵת שִׁפְחָתוֹ הָעֵבְרִי וְהָעֵבְרִיָּה הַפְּשִׁים לְבִלְתִּי עֲבָד בָּם בִּיהוּדֵי אֶחִיהוּ אִישׁ. (ירמיה לד.ח-ט.)
(הרחבה: שמות כא. א-יא. ויקרא כה. לט-נה. דברים טו. יב-יח. טז. יא-יב. כג. טז-יז.)

ההלכה על עבדות

"כִּי טוֹב לוֹ עִמָּךְ (דברים טו. טז.) עִמָּךְ בְּמֵאֵל עִמָּךְ בְּמִשְׁתָּהּ". "הקונה עבד עברי כקונה אדון לעצמו". (מסכתות: קידושין כ.א. בבא קמא פז.ב. ערכין לב.)
זכויות העבד: אין להעסיקו בעבודות בלתי "מכובדות", (והרשימה במקורות דלהלן אינה קצרה), תנאי שרות אנושיים בבית האדון ובמקום עבודה, חופשת מחלה ועוד כהנה. עד לפני 200 שנה - כאשר מוסד חברתי זה חדל להתקיים בהדרגה - איש לא העלה בדעתו תנאי שרות כאלו, ובודאי לא יצא לְהַפְּשִׁי הַגָּם (שמות כא.ב.) ועוד עם מענק שחרור. באמת?! (הרחבה במסכת קידושין דפ"ט. כח. סט. ובמסכת עבדים פרק ב.)

14. סעיפים מצוואתו

א. ברכתו

וְזֹאת הַבְּרָכָה אֲשֶׁר בִּרַךְ מֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי מוֹתוֹ
תּוֹרָה צְוָה לָנוּ מֹשֶׁה מוֹדֵשׁ קְהֵלֶת יִצְקָב (דברים לג. א. ד.).
הברכה האמיתית לאדם מישראל היא התורה ומצותיה, ולכן היא בראש הברכות של
משה רבינו, ורק לאחר מכן באות הברכות בתחום החמרי.
"משעה שהבן יודע לדבר למדהו: תורה צוה לנו משה, שיהא זה למוד דבורו.
מכאן אמרו כשהתינוק מתחיל לדבר אביו משיח עמו בלשון הקודש ומלמדו תורה"
(רש"י על דברים יא. יט. לפי ספרי דברים פרשת עקב פיסקה י. או מו. מסכת סוכה מב. א.)

בברכתו מלמד משה רבינו סדר תפילה

"פתח תחילה בשבחו של מקום (הקב"ה) ואחר כך פתח בצרכיהם של ישראל"
(רש"י על דברים לג. ב.)

כך ערוכה תפילת עמידה בחול. המושג 'תפילה' בהלכה מתייחס לעמידה. כלל גדול
למדנו מברכת משה - קבלת עול תורה ומצוות הינו התנאי לקבלת ברכות.
(כמפורט בדברים פרק לג.)

ב. עיונים בתולדות עם ישראל - צרוף 'זכור' ו- 'בינו'

זְכַר יְמוֹת עוֹלָם בֵּינו שְׁנוֹת דֵּר נְדָר. שְׁאֵל אָבִיךָ וַיִּגְדֶּךָ זְקֵנֶיךָ וַיֹּאמְרוּ
לְךָ (דברים לב. ז.)

בתקופות שונות בעולם העתיק כתבו סופרים בני עמים שונים סיפורי עובדות
ותיארו מאורעות שאירעו בזמן מן הזמנים במגזרי החיים השונים.
במרכז עמדו אלילים ובני אדם, שכונו 'גיבורים', להם יחסו כוחות עצומים ואותם
העריצו, פיארו, רוממו שיבחו ולהם התחנפו. כל אחד מהם אמור להיות שליט במגזר
נתון. מעל ומעבר להם אין מאומה. רצף אין. מסקנת כוללניות לא הוסקו. משה רבינו
היה הראשון בכתיבה העולמית, שבהתייחסו לתולדות עם ישראל ובזיקה לתולדות
אנוש, צירף 'זכור' - ידיעת ארועים - עם 'בינו' - הבנת המתארע. גדול הנביאים איחד
בפירוש כוללני את 'ימות עולם' עם פירוש פרטני ל-'שנות דור ודור'. הוא יחס
את כל המתארע לאדון עולם אחד ויחיד. בכך המשיך את הגותו של אברהם אבינו.
בהגות האקדמית מכונה 'זכור' בשם היסטוריוגרפיה (כתיבת ההיסטוריה) ו - 'בינו'
בשם היסטוריוסופיה (חכמת ההיסטוריה). עד העת החדשה לא אוחדו השניים.

למושגים 'זכור' ו- 'בינו' השלכות רבות. צירופם הינו כלי הגותי המאפשר הסברת
הקיום ויכולת ההישרדות של העם היהודי.

מעיונים במושגים ניתן לומר:

נצטוינו לזכור כל ימי חיננו ארועים ותכנים:

את תקופת היות אומתנו עובר היסטורי במצרים - בתנאי עבדות קשים המפרכים גוף ונפש - ואת יציאתנו משם לחירות (שמות יג.ג. דברים טז.ג. כד.יח).
את מטרת יציאתנו ממצרים ואת יעדנו כעם - מעמד הר סיני (דברים ד. ט. י).
ובהמשך למעמד-בקבלת עול מלכות שמים, בקריאת שמע, מוחדרת לתודעת המאמין חובת זכירת "כל מצות ה'" (במדבר טו.לט-מ).
את קדושת הזמן- שבת. (שמות כ.ח).
את האיום המתמיד על עצם קיומנו -המלוה את עמנו בכל דור ודור והקב"ה מצילנו -המכונה 'עמלק' (דברים כה.יז).

ה'זכור' שניחן בו היהודי אין לו תקדים בתולדות אנוש. לאף עם בכדור הארץ אין תיעוד ותודעה של רצף היסטורי מהולדו- מאברהם אבינו לפני כ- 4,000 שנה - ולמשך אלפי שנים. אף עם בתולדות אנוש לא חוגג מסיבת שחרור מעבדות, בליל הסדר, במשך כ- 3,300 שנה. אף אומה ולשון לא מתפללת למקום מרכזי אחד - ירושלים- ולא ציפתה לחזור לעיר זו ולארץ זאת ביום מן הימים, ולכן בעידן שלנו העם חוזר בהדרגה, בעזרת השם.

ונצטוינו לעסוק בתחום ה'בינו', היינו באחדות הכוללת של כל התופעות. של כל המתארע בבריאה, בטבע ובכל האירועים ההיסטוריים. כי ה' מושל בכל. האחרים- גם אם הם פילוסופים גדולים ביוון או במקום אחר- לא הבינו את המסר של אברהם אבינו 'השם אחד'.

ל'זכור' יש לצרף תודעת ה'בינו'. נצטוינו להבין ארועים, תהליכים ותכנים כדי להפנים לקרבנו מודעות למושג 'אדון עולם'.

המקור להבנת אירועים. ההיסטוריון פועל ויוצר באמצעות שכל אנושי בלבד ואילו יצירת משה רבינו כולה מעוגנת בנבואה, שהינה הרבה מעל ומעבר לתבונת אנוש.

ג. יחד שבטי ישראל

וַיְהִי בַּיּוֹם הַהוּא יָצְאוּ מִן־הַיַּם סוּף בְּהַתְּאֶסֶף רְאֵשֵׁי עָם, יַחַד שְׁבֵטֵי יִשְׂרָאֵל (דברים לג. ה).
ישרון-כינוי לעם ישראל.

"בהתאספם יחד באגודה אחת ושלוש ביניהם הוא (הקב"ה) מלכם, ולא כשיש מחלוקת ביניהם". (רש"י).

ד. שלבי גאולה

בִּי יְדִיץ ה' עֲמוֹ וְעַל עֲבָדָיו יִתְנַחֵם בִּי וַיִּרְאֶה בִּי אֶזְלַת יָד וְאָפֶס עֲצוּר וְעִזּוּב (דברים לב.לו).
עם ישראל בשפל
ה' ידון את עמו- ישפוט את עמו ביסורים (לפי רש"י).
ועל עבדיו יתנחם- "לשוב ולרחם עליהם" (רש"י).
אזלת יד- "כשיראה כי יד האויב הולכת וחוזקת מאד עליהם" (רש"י).
אפס עצור ועזוב. עוצר- מושל. עוזב- עוזר. אין מושל העוזר לישראל (לפי רש"י).
או אז תתחיל תאוצת הגאולה.

הכרה בינלאומית בעם ישראל

הַרְנִינוּ גוֹיִם עִמּוֹ בִּי דָם עֲבָדְךָ יְקוּם וְנָקָם יָשִׁיב לְצָרְךָ וְכַפֵּר אֶדְמָתוֹ
עִמּוֹ (דברים לב. מג.) .

הַרְנִינוּ גוֹיִם - "לאותו הזמן (הגאולה) ישבחו האומות את ישראל. ראו מה שבחה של אומה זו, שדבקו בהקב"ה בכל התלאות שעברו עליהם ולא עזבוהו" (רש"י).
וְכַפֵּר אֶדְמָתוֹ עִמּוֹ - "ויפייס אדמתו ועמו על הצרות שעברו עליהם ושעשה להם האויב" (רש"י).
"וזה דבר ברור כי על הגאולה העתידה יבטיח" (רמב"ן על דברים לב. מ. -מג.) .

בטחון לאומי יציב

וַיִּשְׁבַּז יִשְׂרָאֵל בְּטַח בְּרַד עֵינָיו וַעֲקַב אֶל אֲרֶז דָּגָז וַתִּירוֹשׁ אֶת שָׁמְיוֹ
וַעֲרַבּוּ טָל.

אֲשֶׁרֶיךָ יִשְׂרָאֵל מִי כְמוּךָ עִם נוֹשֵׁעַ בִּי-ה' מִגֹּז עֲזָרְךָ וְאֲשֶׁר חָנַב וַאֲזַתְךָ
וַיִּבְחָשׂוּ אִיבֶיךָ לָךְ וְאַתָּה עַל בְּמוֹתֵימוֹ תִּדְרֹד (דברים לג. כח. -כט.) .

ולקראת סיום חיינו ניבא משה רבינו על הגאולה

וְשָׁב ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת שְׁבוֹתֶךָ וְרַחֲמֶיךָ וְשָׁב וְקַבֵּצְךָ מִכָּל הָעַמִּים אֲשֶׁר
הִפְיָצְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ שָׁמָּה.

אִם יִהְיֶה נִדְחֶיךָ בְּקִצֵּה הַשָּׁמַיִם מִשָּׁם יִקַּבֵּצְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ וּמִשָּׁם יִקְחֶיךָ.
וְהִבְיָאֲךָ ה' אֱלֹהֶיךָ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר יִרְשׁוּ אֲבֹתֶיךָ וִירְשָׁתָהּ וְהִיטְבֶּךָ
וְהִרְבֶּךָ מֵאֲבֹתֶיךָ (דברים ל. ג. -ה.) .

תקות הגאולה לוותה ומלווה את עמנו תמיד. להלן גישת חז"ל מאחת התקופות המזעזעות ביותר בארץ ישראל- כיובל וחצי לאחר חורבן בית שני (70 לספירת העמים), ושנים מועטות לאחר מרד בר כוכבא (135 לספירת העמים), כאשר שמה של ירושלים נמחק והפך ל- 'איליה קפיטולינה'. שניים מגדולי ישראל - רבי חייא ורבי שמעון בן חלפתא- ראו איילת השחר שבקע אורה בבקעת ארבל שלידי טבריה והם מגיבים: "כך היא גאולתן של ישראל. בתחילה קימעה קימעה. כל מה שהיא הולכת היא רבה והולכת". כדברי הנביא:

אֶל תִּשְׁמְחִי אִיבֹתַי לִי בִּי נִפְלְתִי קָמַתִּי בִּי אֲשַׁב בְּחֹשֶׁךְ ה' אֹדֵר לִי (מיכה ז.ח.)
(מסכתות ירושלמי: ברכות א.א. יומא ג.ב.)

שירת הים - באורים ופרשנות

כלל

"דברה תורה כלשון בני אדם" (מסכת ברכות לא.ב. וראה שם מקבילות בתלמוד) הינו כלל בסיסי בפרשנות המקרא כאשר מיוחסות לקב"ה פעולות אנוש. עסקו בכך גדולי חכמי ישראל לדורותיהם. (רש"י על: נדרים ג.א. גיטין מא.ב. רמב"ם, מורה נבוכים - פתיחה ובמרבית החלק הראשון). פרוש כל הפסוקים דלהלן מושתתים על כלל זה.

א. אֲשִׁירָה לַיהוָה בְּיַמֵּי נְאוֹתַי - נודדה ונשירה לפני ה', הרם שמתגאה על הגאים ומתנשא על המתנשאים. כל מי שמתגאה לפניו הוא נפרע ממנו (יונתן בן עוזיאל).

ב. עָזַר יְיָ מַדְתָּ יְהוָה - ה' נותן לי עוז ולו אני שר (לפי רש"י).

וְאֵנִי הוּא - נוי. אספר נוי ושבחו לבאי עולם" (רש"י).

ד. יְרַחֵם בְּיָם הַשְּׁלִיךְ בִּים (רש"י).

ה. תְּהַמֵּת - 'תהום' במקרא משמעו זרמי מים במעמקי הים. יְבַסֵּי מוֹי - יכסו אותם.

ו. יְמִינְךָ ה' - פעמיים "ימין" - להציל את ישראל ולרועץ (לנפץ) את האויב. (לפי רש"י)

נְאֻדְרֵי בַּבְּחָ - אדיר בכח (לפי אונקלוס).

ז. וּבָרַב גְּאוֹנְךָ - עליונותך. תִּתְּרַס קְמִיךָ - "את ההורס הקמים נגדך. ומי הם? ...

אלו הקמים על ישראל" (רש"י).

ח. וּבְרוּחַ אֲפִיךָ - רוח היוצא מהנחיריים בעת כעס.

נְעָרְמוּ מַיִם - המים יבשו ונעשו לערימה (לפי רש"י).

נְצַבּוּ כְמוֹ נֶדַד נְזָלִים - הנוזלים (המים) עמדו כמו נד (חומה) (לפי אונקלוס רש"י).

ט. אָמַר אוֹיֵב - התפארות של פרעה מלך מצרים לפני בני עמו.

תִּמְלֵאמוּ - תמלא מהם. נְפָשִׁי - רוחי ורצוני. אעשה בהם כאוות נפשי.

אָרִיק חֲרָבִי - אשלוף את חרבי. תוֹרִישְׁמוּ - רישות ודלות. (לפי רש"י)

י. נְשַׁפֵּת בְּרוּחְךָ - נשימה ונשיפה במצבי לחץ.

בְּסָמוּךְ יָם, צָלְלוּ פְעוּפֹת בְּמַיִם אֲדִירִים - הים כיסה את הצבא המצרי שצלל

במים.

יא. בְּאֵלִם - בחזקים (רש"י). נְאֻדְרֵי בְּקִדְשֵׁךָ - הדור בקדושה (לפי יונתן בן עוזיאל).

נוֹרָא תְהַלֵּת - יראים להגיד תהילות ה' פן ימעטו בשבחיו (לפי רש"י).

יב. נְטִיתָ יְמִינְךָ תִּבְלַעְמוּ אֲרָצֶיךָ - "כאשר הקב"ה נוטה ידו הרשעים נופלים" (רש"י).

יג. נְהִיתָ בְּחֶסֶדְךָ עִם זֵי גְּאֻלְתָּ, נְהִלְתָּ בְּעֵזְרְךָ אֵל נְהִי קִדְשְׁךָ - הולכת את העם

שגאלת אל בית מקדשך (לפי יונתן בן עוזיאל).

נְהִיתָ, נְהִלְתָּ - הולכת, נהגת.

יד. יְרַחֵם יְיָ - כעסו ורגזו. הִיל - רעדה.

טו. אֵלֹהֵי, אֵלֵי - שליטי. "שהיו מתאוננים ומצטערים על כבודם של ישראל"

(רש"י). נְמַגֵּוּ - פחדו הרבה.

טז. תִּפְּלַעְלֵיָם אִמְתָּה - על הרחוקים. וְפָחַד - על הקרובים.

בְּגִדְלֵךְ זָרוּעַ - בהתחזק זרוע גבורתך. (יונתן בן עוזיאל)

יז. יְהִימוּ בְּאֵבָן. עַד יַעֲבֹר עִמָּךְ ה' עַד יַעֲבֹר עִם זֵי קְנִייתָ - ידמו כאבן עד שיעבור

עמך ה' את ארנון, עד שיעבור עם זו אשר גאלת את הירדן (אונקלוס).

שירת הים - באורים ופרשנות

יִזְתַּבְּאֵמוּ וְתִשְׁעֲמוּ בְּהַר נְחֻלְתֶּךָ-תְּבִיא אוֹתָם וְתִטַּע אוֹתָם בְּהַר מְקוֹם מִקְדָּשְׁךָ.
מִבּוֹז לְשִׁבְתֶּךָ פָּעֲלֶתָ ה' -מְקוֹם הַמְכוּוֹן נֶגַד כֶּסֶף כְּבוֹדְךָ. מוֹכֵן כְּנֶגֶד מְקוֹם שְׂכִינַת
קִדְשֶׁךָ. מִקְדָּשׁ אֲדָנִי בּוֹנְנִי וְדִיֶּךָ - בֵּית מִקְדָּשְׁךָ, ה' - יָדִיךָ שְׁכַלְלוּ אוֹתוֹ.

(פרוש כל הפסוק לפי יונתן בן עוזיאל)

יַתְּהוּ יְמִלְךָ לְעֵלָם וְעָדָּה!

"יאמר: כי הראה עתה כי הוא מלך ושלטון על הכל, שהושיע את עבדיו ואיבד את מורדיו. כן יהי הרצון מלפניו לעשות בכל הדורות לעולם, לא יגרע מצדיק עיניו, ולא יעלימהו מן הרשעים המריעים" (רמב"ן).

"לאחר שתתישבו בארץ ישראל תוודע מלכותו של הקב"ה בכל המלכויות" (רשב"ם).

סיכום

שירת הים הינה שירת האמונה, שירת ההודיה ושירת הבקשות. השירה ערוכה כמקובל בכל תפילה. תחילתה וסופה - שבחי ה' ואמצעה - בקשות לעתיד והן: התנחלות עם ישראל בארץ ישראל ובניית מקדש ה'. משה רבנו - עָנָנו מְאֹד מִבְּלִי הָאָדָם - מתחיל את השירה בהיגד שרק ה' יכול להתגאות ולא אדם.

התפילות בתנ"ך הינן של יחידים, ואילו שירת הים נאמרה ע"י המקהלה הגדולה ביותר בתולדות ישראל: "שיר שבתורה (שירת הים) - משה וישראל אמרוהו בשעה שעלו מן הים". ויש אומרים שגם 'הלל המצרי', הנאמר בראש חודש ובחגים, הושר בהזדמנות זאת. (מסכת פסחים קי"א).

"שהיו ישראל עונים שירה אחריו של משה על כל דבר ודבר כקוראין את הלל".

(מסכת סוטה: בבלי כז.ב. (משנה) ל.ב. ירושלמי ה.ד.).

הרקע לשירה

א. אמירת תודה - אבות האומה ניצלו ולא אמרו שירה: אברהם אבינו ניצל מכבשן האש וממלחמה עם מלכים שונים, יצחק ניצל מהעקידה ויעקב ניצל מעשיו ומלבן וממלאך שנאבק עמו. משה וישראל אמרו שירה לאחר קריעת ים סוף.

ב. אומרי השירה, ניצולי שואה - התינוקות שפרעה ציוה להשליכם לים.

(מדרש רבה בשלח פרשה כג.)

השירה בתפילה

בכל יום

לְאֵמֶר - "לאמור לדורות". (מסכת סוטה ירושלמי ה.ד.). זה המקור לאמירת שירת הים בכל יום בפסוקי דזימרה.

ה' יְמִלְךָ לְעֵלָם וְעָדָּה! הפסוק נאמר: בכל יום בסיום 'קדושה דסידרא' ('ובא לציון'), בברכת הגאולה לאחר קריאת שמע בערבית ובשחרית.

בשבת ובחג

השבת בה קוראים את פרשת 'בשלח', בה נכללת שירת הים, נקראת 'שבת שירה'. בשביעי של פסח קוראים בתורה בפרשת 'בשלח' (פרק טו. פסוקים א. - כו.), כי קריעת ים סוף היתה בשביעי של פסח.

ראש השנה - בעמידת מוסף בפתחה של פסוקי 'מלכויות'.

שירות חייו של משה רבינו - המנהיג לגאולה

דרכו המנהיגותית - תחילתה שירה וסופה שירה. בתחילת תיפקודו - בהולכת העם לגאולה האמיתית לקבלת התורה בהר סיני ולכניסתם לארץ ישראל - הוא שר את שירת הים. כעבור 40 שנה, לאחר מצעד ארוך רווי תלאות, בערוב ימיו, הוא שר את שירת האזינו - על גאולת העתיד השלמה. יהי רצון מלפניו שנזכה לכך במהרה.

חטא העגל

היוכל ישראל להיות עם אמונה לאחר חטא זה?

לאחר מתן תורה - הקב"ה מצווה על משה

יב. ויאמר ה' אל משה: עלה אלי ההרה והנה שם ואפתנה לך את לחת האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורתם.
יח. ויבא משה בתוך העגל ויצל אל החר ויהי משה פהר ארבעים יום וארבעים לילה. (שמות פרק כד.)

בהעדר משה במחנה - חטא העגל

א. ויסקל העם על אהרן ויאמרו אליו: קום עשה לנו אלהים אשר ילכו לפנינו!
ד. ויאמרו: אלה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים! (שמות פרק לב.)

דבר הקב"ה למשה

ז. וינבא ה' אל משה: לך רד בני שחת עמך אשר העלית מארץ מצרים!
ח. סרו מהר מז הדרך אשר צויתם. עשו להם עגל מסכה וישתחוו לו וישבחו לו ויאמרו: אלה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים!
(שמות פרק לב.)

דבר הנבואה - מסר לכל אדם בכל דור

הנעשה לו אדם אלהים והמה לא אלהים?! (ירמיה טז. כ.)

משה מבקש שליחה מה'

יא. ויחל משה את פני ה' אלקיו. ויאמר: למה ה' נחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים בבה גדול ויבגר הזקה?!

הנימוק לבקשת סליחה - מניעת חילול ה'.
מה תגיד התיקשורת המצרית?! קיום השבועה לאבות!
יב. למה יאמרו מצרנים לאמר: בְּרָעָה הוֹצִיאָם לְהַרְגֵם אֹתָם בְּהָרִים וּלְבַלְתָּם
מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה? שׁוּב מִחֲרוֹז אַפְּךָ וְהִנֵּהם עַל הַרְעָה לְעַמְּךָ!

יג. זָכַר לְאַבְרָהָם לִיְצַחֵק וּלְיִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ אֲשֶׁר נִשְׁפָּעוּתָ לָהֶם בְּךָ וּבְחַבְרֵי
אֱלֹהֵם אֲרָבָה אֶת זִרְעֹכֶם בְּבוֹבְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכָל הָאֲרֶזֶז הַזֶּה אֲשֶׁר אָמַרְתִּי
אֵתוֹ לְזִרְעֹכֶם וְנָחְלוּ לְעָלָם.
(שמות פרק לב.)

כו. וְאַתָּה פָּלַל אֵל הוּא יֹאמֵר אֲדַנִּי אֱלֹהִים אֵל תִּשְׁחַת עַמְּךָ וְנִחַלְתָּךְ אֲשֶׁר
פָּדִיתָ בְּגִדְלֹךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ מִמִּצְרַיִם בְּיַד הַזָּקֵה.
כז. זָכַר לְעֲבָדֶיךָ לְאַבְרָהָם לִיְצַחֵק וּלְיִצְחָק אֵל תִּפְּזֵם אֵל קָשִׁי הָעַם הַזֶּה
וְאֵל רִשְׁעוֹ וְאֵל הַטָּאוֹת.
כח. כִּפְּזֵם יֹאמְרוּ הָאֲרֶזֶז אֲשֶׁר הוֹצֵאתָנוּ מִשָּׁם מִבְּלִי יִבְלֵת הוּא לְהַבְיִיאָם אֵל
הָאֲרֶזֶז אֲשֶׁר דִּבֶּר לָהֶם וּמִשְׁנֵאתוֹ אוֹתָם הוֹצִיאָם לְחֵמְתָם בַּמִּדְבָּר.
כט. וְהֵם עַמְּךָ וְנִחַלְתָּךְ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ בְּכַחַךְ הַגָּדֹל וּבְזִרְעֶךָ הַנְּטוּיָה.
(דברים פרק ט.)

מענה הסליחה- בטול הגזירה

יד. וַיִּנָּחֶם ה' עַל הַרְעָה אֲשֶׁר דִּבֶּר לַעֲשׂוֹת לְעַמּוֹ.
(שמות פרק לב.)

חטא העגל - באורים ופרשנות

יא. וַיִּהְיֶה-הַתַּפְּלָל. הַתַּחֲלָחַל. רַעַד. חֲרָד. (אונקלוס ו- יונתן בן עוזיאל)
"שעמד משה בתפילה לפני הקדוש ברוך הוא עד שהחלהו". (שחלה) (מסכת ברכות לב.א.) .
יא. יב. יִחַדְהָ, מִחֲרוֹז אַפְּךָ- חֲרוֹן אַף, זַעַם, כַּעַס.
יב. וְהִנֵּהם עַל הַרְעָה - "התעשת (המלך בדעתך, שקול שנית) להם מחשבה אחרת להיטיב
להם על הרעה אשר חשבת להם" (רש"י).
"ויהיה חרטה מלפניך על הרעה שדברת לעשות לעמך" (יונתן בן עוזיאל) .
יג. וְנָחְלוּ לְעָלָם- הַצֵּאצָאִים יִנְחִלוּ אֶת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל לְעוֹלָם.
(הפסוקים משמות פרק לב.)

סיכום

נוסף לעגל קיבלו עליהם עבודות זרות שונות.
"שאיו (רצו) אלוהות הרבה" (סנהדרין סג.א. עבודה זרה נג.ב.).
"אף אלוהות אחרים קיבלו עליהם" (רש"י סנהדרין סג.א.).
"שלושה עשר עגלים עשו ישראל ואחד דימוסיא (ראש) לכולם" (סנהדרין ירושלמי י.ב.) .

לאחר חטא העגל

משה רבנו זוכה במתנה - שיעור מה' בנושא תפילה

וַיֹּאמֶר: (ה' אל משה) אָנֹכִי אֶעֱבִיר בְּךָ לְטוֹבֵי עַל פְּנֵיךָ וְקָרָאתִי בְּשֵׁם ה' לְפָנֶיךָ וְחִנַּתִּי אֶת אֲשֶׁר אֶחָז וְרַחֲמֵתִי אֶת אֲשֶׁר אֶרְחָם (שמות לג. יט.).

אָנֹכִי אֶעֱבִיר - "הגיעה שעה שתראה בכבודי מה שארשה אותך לראות. לפי שאני צריך ללמדך סדר תפילה, שכשנצרכת לבקש רחמים על ישראל הזכרת לי זכות אבות, כסבור אתה שאם תמה זכות אבות אין עוד תקוה? אני אעביר כל מדת טובי לפניך על הצור, ואתה נתון במערה.

וְקָרָאתִי בְּשֵׁם ה' לְפָנֶיךָ - ...כסדר זה שאתה רואה אותי מעוטף וקורא שלוש עשרה מדות הווי מלמד את ישראל לעשות כן ועל ידי שיזכירו לפני רחום וחנון, יהיו נענין כי רחמי לא כלים.

וְחִנַּתִּי אֶת אֲשֶׁר אֶחָז - אותן פעמים שאתרצה לחון. וְרַחֲמֵתִי - עת שאחפוף לרחם. עד כאן לא הבטיחו אלא עתים אענה ועתים לא אענה" (רש"י).

שלוש עשרה מידות הרחמים

וַיַּעֲבֹר ה' עַל פְּנֵי וַיִּקְרָא ה' ה' אֵל רַחוּם וְחַנּוּן אֲרֶךְ אַפַּיִם וְרַב חֶסֶד וְאֱמֶת.

ז. נִצַּר חֶסֶד לְאֱלֹפִים נְשָׂא עֵוֹן וְנִפְשָׁע וְחִטָּא וְנִקָּה לֹא וְנִקָּה פִּקְדֵי עֵוֹן אֲבוֹת עַל בְּנֵים וְעַל בְּנֵי בְנֵים עַל שְׁלֹשִׁים וְעַל רַבְעִים. (שמות לד. וז.)

"וַיַּעֲבֹר ה' עַל פְּנֵי וַיִּקְרָא-משה התיצב בפני ה' שם וקרא בשמו. (לפי יונתן בן עוזיאל)

"אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו. מלמד שנתעטף הקדוש ברוך הוא כשליח צבור והראה לו למשה סדר תפלה. אמר לו: כל זמן שישראל חוטאין יעשו לפני כסדר הזה ואני מוחל להם. ה' ה' - אני הוא קודם שיחטא האדם ואני הוא לאחר שיחטא האדם ויעשה תשובה. אֵל רַחוּם וְחַנּוּן - אמר רב יהודה ברית כרותה לשלש עשרה מדות שאינן חוזרות ריקם שנאמר: הִנֵּה אָנֹכִי בֵּרֶת בְּרִית" (שמות לד. י.) (מסכת ראש השנה יז. ב.).

הנמשל עמוק מאד. הרחבה והעמקה בתלמוד ובמפרשיו ובהגות רבו מאד. מוסכם על חכמי ישראל שנאמרו למשה רבנו שלוש עשרה מידות רחמים, אך נחלקו בשיטה למנין המידות, היינו בהגדרת כל מידה לפי צרוף המילים שבפסוקים. מצויות שיטות שונות.

להלן שיטת רבנו תם: (א) ה' (ב) ה' (ג) אל (ד) רחום (ה) חנון (ו) ארך אפים (ז) רוב חסד (ח) ואמת (ט) נוצר חסד לאלפים (י) נושא עון (יא) ופשע (יב) וחטאה (יג) ונקה. (ראה: מסכת ראש השנה יז. ב. בספר 'תורה שלמה' מילואים לפרשת 'כי תשא')

שלוש עשרה מידות הרחמים בתפילה

כתפילה ניתן לאמרם רק במנין.

1. בנפילת אפים.
2. באמירת סליחות.
3. בפתחת ארון הקודש.

חטא המרגלים

בעית ההישרדות ואימת החדלון לאחר החטא -
האם ימשיך העם להתקיים לאחר ארבעים שנות נדידה במדבר, או יעלם
דוגמת שבטי מדבר אחרים?

הנימוק לבקשת סליחה - מניעת חילול ה'. מה תגיד התיקשורת המצרית,
הכנענית והעולמית!?

יג. וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל ה': וְשָׁמְעוּ מִצְרַיִם בְּיַד הַעֲלִיטָה בְּכַחֲךָ אֶת הָעָם הַזֶּה
מִקִּרְבּוֹ.

יד. וַאֲמָרוּ אֵל יוֹשֵׁב הָאָרֶץ הַזֹּאת שְׁמָעוּ בְּיַד אֲפָה ה' בְּקִרְבֵּי הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר
עָזַב עֲצוֹת נְרָאָה אֲפָה ה' וַעֲזָבְךָ עַמְדַּת עֲלֵהֶם וּבְעַמְדָּא עָזַב אֲפָה הַלֵּךְ
לְפָנֵיהֶם יוֹמָם וּבְעַמְוִיד אֵשׁ לְנִלְהָ.

טו. וְהִמָּתָה אֶת הָעָם הַזֶּה כְּאִישׁ אֶחָד וַאֲמָרוּ הַגּוֹיִם אֲשֶׁר שָׁמְעוּ אֶת
שְׁמֶיךָ לֵאמֹר:

טז. מִבְּלַתִּי וּבְלַת ה' לְהַבְיֹא אֶת הָעָם הַזֶּה אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לָהֶם
וַיִּשְׁחָטוּם בַּמִּדְבָּר.

נימוק נוסף לבקשת סליחה מה' - תקדים שלוש עשרה מידות הרחמים
שנאמרו למשה לאחר חטא העגל

יז. וְעַתָּה וְגִדְלָנָא בַּח אֲדָנִי כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ לֵאמֹר:

יח. ה' אֶרְךָ אֲפָיִם וְרַב חֶסֶד נִשְׂא עֵזוֹ וְנִפְשָׁע וְנִבְקָה לֹא וְנִבְקָה פִּקְדוֹ עֵזוֹ
אָבוֹת עַל בָּנִים עַל שְׁלֹשִׁים וְעַל רַבְעִים.

יט. סֶלַח נָא לְעֵזוֹ הָעָם הַזֶּה כִּי גִדְלָנָא חֶסֶדְךָ וּכְאֲשֶׁר נִשְׂאָתָה לְעָם הַזֶּה
מִמִּצְרַיִם וְעַד הַבָּּהָה.

מענה הסליחה

כ. וַיֹּאמֶר ה' סְלַחְתִּי כִּדְבָרְךָ. (במדבר יד.)

חטא המרגלים - באורים ופרשנות

הטיעון של משה

יג. וְשָׁמְעוּ מִצְרַיִם - "וישמעו מצרים שתהרגם (את בני ישראל)... והם (המצרים) ראו
שהעלית אותם בכחך מקרבם, וכשישמעו שאתה הורגם, לא יאמרו שחטאו לך, אלא
שכנגדם יש לך יכולת להלחם אבל לא כנגד יושבי הארץ הזאת" (כנען) (רמב"ן).

יד. וַאֲמָרוּ אֵל יוֹשֵׁב הָאָרֶץ הַזֹּאת - אֵל-על, יושבי ארץ כנען (לפי רש"י).

טו. משה רבנו הולך בעקבות אברהם אבינו.

וַאֲמָרוּ הַגּוֹיִם - "לא מצרים לבד אלא כל הגויים ששמעו שמעך..."

ויתהפך קידוש השם לחילול חס ושלום בפי כל העמים" (אור החיים).

זו. מִבְּלֹתַי יִבְלֶת ה' - "אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם! עכשיו יאמרו אומות העולם: תשש כחו (של הקב"ה) כנקבה ואינו יכול להציל. אמר הקדוש ברוך הוא למשה: והלא כבר ראו נסים וגבורות שעשיתי להם על הים! אמר (משה) לפניו: רבונו של עולם! עדיין יש להם (יכולים) לומר: למלך אחד יכול לעמוד (להתמודד), לשלשים ואחד מלכים (שבכנען) אינו יכול לעמוד! אמר רבי יוחנן: מנין שחזר הקדוש ברוך הוא והודה לו למשה? שנאמר: וַיֹּאמֶר ה' סִלַּחְתִּי בְּדַבְרְךָ." (מסכת ברכות לב.א.)

יז. יִגְדֵּל נָא בְּהַ אֲדַבְּרִי בְּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ - לעשות דבורך. בחטא המרגלים אמר הקב"ה למשה שמידת 'ארץ אפים' תקפה גם לרשעים ועל סמך כן מבקש משה שכך יהיה. (לפי רש"י)

יח. משה מסתמך בתפילתו על שלוש עשרה מידות הרחמים שנאמרו בזיקה לחטא העגל. (ראה שמות לד. ו-ז.)

יְנַקֶּה - לשבים בתשובה ה' מנקה את העונש. לא יְנַקֶּה - לשאינם שבים בתשובה. (לפי רש"י)

גם מאסו בארץ חמדה

"ולא הזכיר נֶצֶר הַסֵּד לְאֲלֵפִים (שמות לד. ז.) כי לא בזכות אבות נתפלל משה עכשיו ולא הזכיר בתפילה הזאת לאברהם ליצחק וליעקב כלל. והטעם בעבור שהארץ ניתנה לאבות ומהם ירשוה, והם מורדים באבותם ולא היו חפצים במתנה אשר האבות היו בוחרים בה מאד, והיאך יאמר: אֲשֶׁר נִשְׁפַּעְתָּ לָהֶם בָּךְ... וְכָל הָאָרֶץ הַזֹּאת אֲשֶׁר אָמַרְתִּי אֲתֶנּוּ לְיִרְעָבָם (שמות לב ג) והם אומרים: 'אי אפשנו (לא רוצים) במתנה זו'?" (רמב"ן על במדבר יד. יז-יח)

זמן פקיעת תוקף הנימוק מניעת חילול ה' כעילה לבקשת סליחה - לאחר גמר ההתנחלות בארץ ישראל

"למה הוצרך לכפול כאן נפילת (תפילת) ארבעים יום? (נוסף לאמור ט. יח.) וכי דרך המקרא לכפול דבר ולומר: דעו לכם כשנפלת (התפללתי) לפני ה' ארבעים יום כך וכך התפללתי?.. להוכיח לישראל בא. שמא תאמרו: והלא חטא גדול כמעשה העגל הועילה תפילתו של משה וניצלנו, אף בארץ ישראל אם נחטא יועילו לנו תפילות הנביאים. אמר להם משה: לא תועיל לכם תפילה בארץ ישראל, כי עתה לא נתכפר לכם אלא כדי שלא יתחלל שמו שהרי כך התפללתי: "פן יאמרו" (פסוק כח.) ולכך לא נתחייבתם מיתה במדבר. אבל לאחר שיהרוג שלושים ואחד מלכים וינחילכם את הארץ (כנען) אז יוציאכם ויגרש אתכם מן הארץ שאין כאן חילול השם לאמר האומות: "מבלתי יכולת ה'" אלא יאמרו הגוים: ישראל חטאו לו, כמו שמפורש ב - 'אתם נצבים': (רשב"ם על דברים ט. כה. - כח.)

וַאֲמַרוּ כָּל הַגּוֹיִם: עַל מַה עָשָׂה ה' בְּכֶּה לְאָרֶץ הַזֹּאת? מַה חָרִי הָאֵף הַגָּדוֹל הַזֶּה? וַאֲמַרוּ: עַל אֲשֶׁר עָזְבוּ אֶת בְּרִית ה' אֱלֹהֵי אֲבֹתָם... וַיִּתְּשֵׁם ה' מֵעַל אֲדָמָתָם בְּאֵף וּבַחֲמָה וּבְקִצָּה גְדוֹל וַיִּשְׁלַבֵם אֶל אָרֶץ אֲחֵרָת בַּיּוֹם הַזֶּה. (דברים כט. כג- כז.)

בקשת רפואה לאחותו מרים שחלתה בצרעת

וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל ה' לֵאמֹר: אֵל נָא רַפֵּא נָא לָהּ! (במדבר יב. יג.) .

באורים ופרשנות

"מפני מה לא האריך משה בתפילה?...שלא יאמרו ישראל: בשביל אחותו הוא מאריך בתפילה, אבל בשבילנו אינו מאריך בתפילה" (רש"י) .

הבקשה נענתה בחיוב.

תפילתו - תחינתו למען עצמו

כג. וַאֲתַחֲפֹז אֶל ה' בְּעַת הַהוּא לֵאמֹר:

כד. ה' אֱלֹהִים אֲפָה הַחִלּוֹת לְהַרְאוֹת אֶת עַבְדְּךָ אֶת זְדוֹלְךָ וְאֶת יָדְךָ הַחֲזִקָה אֲשֶׁר מִי אֵל בְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ אֲשֶׁר נַעֲשֶׂה בְּמַעֲשֶׂיךָ וּבְגִבּוֹרְתֶיךָ? כה. אֲעַבְדָּהּ נָא וְאֶרְאָה אֶת הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן הַקָּרִי הַטּוֹב הַזֶּה וְהִלְבֵּנִי .

הסירוב

כו. וַיִּתְעַבֵּר ה' בִּי לְמַעַנְכֶם וְלֹא שָׁמַע אֵלַי. וַיֹּאמֶר ה' אֵלַי: רַב לָךְ! אֵל תּוֹסֹף דַּבֵּר אֵלַי עוֹד בְּדַבַּר הַזֶּה (דברים ג. כג-כו.) .

תחינתו למען עצמו- באורים ופרשנות

ז. וַיִּתְעַבֵּר - כעס.

על מהותה של תפילת הצדיק

כג. "אין חנון בכל מקום אלא לשון מתנת חינום. אף על פי שיש להם לצדיקים לתלות במעשיהם הטובים, אין מבקשים מאת המקום אלא מתנת חינום". כד. "החילות להראות את עבדך את מלחמת סיחון ועוג...הראינו מלחמת שלושים ואחד מלכים" (הכונה למלכי כנען).

כה. ביקש לראות את ירושלים ואת בית המקדש.

כו. ז. וַיִּתְעַבֵּר - "נתמלא חימה" (כעס) לְמַעַנְכֶם - "אתם גרמתם לי". (כל הביאורים לפי רש"י).

"תפילה למשה איש האלהים" -

סיכום חמש תפילותיו בתורה

הלל והודיה לאחר הצלה - שירת הים.

בקשות סליחה והצלה לעם ישראל - לאחר חטא העגל.

- לאחר חטא המרגלים.

בקשת רפואה -לאחותו מרים שחלתה בצרעת.

בקשת חנינה לעצמו- רשות כניסה לארץ ישראל.

הטיעון בבקשות לפרט - רחמים.

הטיעון בבקשות להצלת העם - משה רבינו הולך בעקבות אברהם אבינו אשר נימק את בקשתו לאי השמדת סדום ועמורה במניעת חילול השם ולא ביקש רחמים.

ולמה לא ביקש משה רבינו רחמים?

התשובה בפי הנבואה

כא. וְאָהֲמַל עַל שֵׁם קֹדֶשׁי אֲשֶׁר הִלְלוּהוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּגוֹיִם אֲשֶׁר פָּאִי שְׁמִי.
כב. לָבוֹז אָמַר לְבֵית יִשְׂרָאֵל פֶּה אָמַר אֲדַבְּרֵי אֱלֹהִים: לֹא לְמַעַןְכֶּם אָנֹכִי
עָשָׂה בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּי אִם לְשֵׁם קֹדֶשׁי אֲשֶׁר הִלְלִתֶם בְּגוֹיִם אֲשֶׁר פָּאִתֶם שֵׁם.
כג. וְקִדַּשְׁתִּי אֶת שְׁמִי הַגָּדוֹל הַמְּחַלֵּל בְּגוֹיִם אֲשֶׁר הִלְלִתֶם פְּתוּכָם וַיִּדְעוּ
הַגּוֹיִם בְּי אָנֹכִי הִי, נֶאֱמַר אֲדַבְּרֵי אֱלֹהִים בְּהַקְדָּשִׁי בְּכֶם לְעִינֵיהֶם.
(יחזקאל לו. כא-כג.)

בקשות למען עם ישראל שנענו: לנחול את ארץ ישראל ולבנות את בית המקדש. סליחה על חטאי העגל והמרגלים. ואילו בקשתו להכנס לארץ ישראל לא נענתה. כל מה שקיבל היתה האפשרות לראות מרחוק את כל ארץ ישראל.

תפילה בסיום חיינו - מזמורים בתהילים

מזמור צ

א. תפלה למשה איש האלהים. אדני מעוז אלה הית לנו בדר ודר.
ב. בטרם הרים גלדו ותחולל ארץ ותבל ומעולם עד עולם אלה אל.
ג. תשב אנוש עד דבא ותאמר: שובו בני אדם!
ד. כי אלה שנים פעיניך פיוס אתמול פי יעברו ואשמורה בלילה.
ה. זרמתם שנה והיו בפקר כחציר תלה.
ו. בפקר יציץ ותלה לערב ומולל ונבש.
ז. פי בלינו באפק ובחמתך נבהלנו.
ח. שת עונותינו לנגדך עלמנו למאור פניך.
ט. פי כל מינו פנו בעברתך בלינו שנינו כמו הנה.
י. ימי שנותינו בהם שבעים שנה ואם בגבורת שמונים שנה ורהבם עמל
ואנו פי גז חיש ונעפה.
יא. מי יודע עז אפק וביראתך עברתך.
יב. למנות ימינו בז הודע ונבא לבב חבמה.
יג. שובה ה' עד מתי והנהם על עברתך.
יד. שפענו בפקר חסדך ונרננה ונשמחה בכל מינו.
טו. שמחנו פירות עניתנו שנות ראינו קעה.
טז. נראה אל עברתך פאלך והדרך על פניהם.
יז. יהי נעם ה' אלהינו עלינו ומעשה דינו עלינו ומעשה דינו
בוננהו.

באורים ופרשנות

כלל בביאור מזמורי תהילים

"כל מה שאמר דוד בספרו נגדו וכנגד כל ישראל וכנגד כל העיתים אמרו".
(מדרש תהילים תחילת פרק יח.) כלל זה תקף גם לגבי מזמורים שלא דוד אמרם.

'איש אלהים' - התואר מופיע בתנ"ך בצמידות לעשרה אישים.

בחמש פעמים צוין התואר אחרי שם האיש, כדלהלן:

1. משה רבינו (דברים לג.א. יהושע יד. ו. עזרא ג.ב. דברי הימים ב ל.טז.)
2. דוד המלך (נחמיה יב.כד. לו. דברי הימים ב ח. יד.)
3. שמעיה, נביא - חי בתקופת המלך רחבעם (מלכים א יב.כב. דברי הימים ב יב. ה.)
4. אליהו הנביא (מלכים א יז.כד. מלכים ב א. ט. יג.)
5. אלישע הנביא (מלכים ב ד.ט. ה.ח. כ.) . האדם היחידי בתנ"ך שכונה 'קדוש' (מלכים ב. ד.ט.) .

בחמש פעמים לא צוין שם האיש במקרא אלא ע"י חז"ל, כדלהלן:

1. אלקנה - בעלה של חנה ואבא של שמואל הנביא (שמואל א ב.כז.)
2. שמואל הנביא (שמואל א ט.ו. י.)
3. עידו החוזה - חי בתקופת שלמה המלך (מלכים א יג.א. דברי הימים ב ט. כט. יב.טו.)
4. מיכיהו בן ימלה (מלכים א כ. יג. כב. כח.)
5. אמוץ - אביו של ישעיה הנביא (דברי הימים ב כה.ז.)

א. מְעוֹז-

פשט: 'מעון'- מחסה.

דרש: הקב"ה הוא המקום לכל הבריאה וכל הבריאה טפלה לו. והרעיון נשגב מאד והוא מיסודי האמונה.

(לפי: מדרש 'שוחר טוב' על תהילים. רד"ק. רמב"ם- יד החזקה, ספר המדע, הלכות יסודי התורה פרק א. א.- ה.)

בָּדָר וְדָר-בתורה השתמש משה רבינו במטבע לשון זאת: זָכַר יְמוֹת עוֹלָם בְּיָנוּ שְׁנוֹת דָּר וְדָר (דברים לב.ז.). (ראה לעיל על 'זכור' ועל 'בינו' וצרף לכאן).

ב. וְהַחֹלֶל- 'חיל'- לידה.

וּמְעוֹלָם עַד עוֹלָם- ה' היה מטרם בריאת העולם ויהיה אחרי סוף העולם (לפי רד"ק).
ג. דָּבָא-אבק. עפר.

דרש: "מביא אתה יסורים על האדם עד שאתה מחזירו להיות תשוש וקרוב למות. ותאמר לו ביסורין: שובו בני אדם מדרכם הרעה" (רש"י).

ד. פשט: וְאַשְׁמוּרָה בְּלִילָה - חלק מהלילה, שלישי או רבע. (ראה מסכת ברכות ג.א.)

דרש: בִּי אֵלֶּה שְׁנַיִם בְּעֵינַיִךְ בְּיוֹם אֶתְמוּל- "אלף שנים של בני אדם הם כיום אחד של הקב"ה" (רש"י). הזמן במושגי אנוש.

ששת אלפים שנה יתקיים העולם. אלפיים שנה - תוהו, מבריאת העולם ועד מתן תורה. אלפיים שנה- תורה, מאברהם אבינו עד המשיח. אלפיים- שנה ימות המשיח. וכבר היה מן הראוי שיבוא המשיח ויבטל השיעבוד של עם ישראל, אך בעונותנו טרם נגאלנו. (מסכתות: סנהדרין צ.א. ולפי רש"י עבודה זרה ט.א.).

עמקו דברי המשלים ואין לפרשם מילולית.

ה. זְרָמָתָם שְׁנָה יִהְיוּ בַּבֶּקֶר בְּחֻצֵי הַחֶלֶף.

זְרָמָתָם- זורמים החיים. שְׁנָה- כמו החלום בשינה.

בַּבֶּקֶר בְּחֻצֵי הַחֶלֶף- החציר רטוב לפני זריחת השמש ובצאתה הוא מתיבש. נמשלו שנות חיי האדם לדברים החולפים במהרה - זרם מים שוטף, חלום וחציר. (לפי רד"ק)

ו. בַּבֶּקֶר יִצְיֵץ וְהָלַף לְעֵרֵב יְמוּלֵל וְיַבֵּשׁ.

פשט: המשך משל החציר מהפסוק הקודם ושיעורו: בבוקר החציר מציץ, פורח - ובערב ימולל- יתיבש.

דרש: "אם בימי הנעורים- 'בבוקר'- יהיה שליו ושקט, 'לערב'- בימי הזקנה יבש". (רד"ק)

ז. בִּי בְּלִינוּ בְּאֶפֶךְ וּבְחַמְתְּךָ נִבְהָלְנוּ.

הנימוק למשל הכליון המהיר של האדם-זעמו של ה', 'אפך' 'חמתך'.

נִבְהָלְנוּ- בהלה במשמעות: אבדון (ראה ויקרא כו.זז.) מיתה (ראה תהילים קד.כט.).

ח. שֵׁת - שית- שים.

עֲלִמְנוּ- מלשון עלם. צעיר (רש"י והתרגום הארמי).

את חטאות נעורינו שמת למאור פניך" (רש"י).

מלשון נעלם. "עוננו הנעלם הוא למאור פניך" (רד"ק).

עונותינו הינם לפני פני ה' המאירות.

ט. פָּנּוּ- חלפו. בְּעֵבְרֶתְךָ- עברה- זעם. הִגָּה- דבור.

שנות חיי האדם חולפים מהרה כהגה פה, עקב זעם ה'.

י. יָמֵי שְׁבוּתֵינוּ- המשך תאור קוצר חיי האדם.

וְדָהַבְּם- מגוון פירושים למלה: גדולה ושררה. גאווה והתפארות. כח וחוזק.

(לפי: רש"י, רד"ק, אבן עזרא ו'מצודות'). עָמַל וְאָוֶז- מכאובים ויסורים. גָּז-חלף.

יא. מִי יוֹדֵעַ - קוצר ימי האדם אינם מאפשרים לו:

עַז אֶפְרַיִם - לדעת על מה ה' כועס ומה עצמת כעסו כדי להישמר.

וַיְבַרְכֵהוּ יְהוָה עֲבָדָתְךָ - עברה- זעם, כעס. לדעת איך לירוא את ה'.

ככל שתגדל יותר יראת שמים של האדם כן יגדל זעם ה' עליו גם אם יחטא רק מעט. משה רבינו ידע זאת מנסיונו, ככתוב: "ויתעבר ה' בי למענכם ולא שמע אלי".

(דברים ג.כו.) (לפי רש"י, רד"ק ו- מצודות).

יב. לְמַנּוּת יְמֵינִי בְּזֵי הַיּוֹדֵעַ - בימינו הקצרים הודע נא לנו את דרכיך.

וְנָבֵא לָבֵב הַכְּמָה, וְנָבֵא - מלשון הבאה. ואז נביא חכמה בלבנו שנספיק להבין את הנדרש מאתנו. (רד"ק ו- מצודות).

יג. שׁוּבָה הִי - "שוב מחרון אפך" (רש"י) עַד מִתֵּי - "תזנח אותנו" (רד"ק) וְהִנֵּהם עַל

עֲבָדֶיךָ - חשוב מחשבה טובה על עבדיך" (רש"י).

מפסוק זה ועד סוף המזמור תפילה על בני ישראל שהם 'עבדיך'.

יד. שִׁפְעָנוּ - שובע. בקשת חסדי ה' בתמידות, כל בוקר, כדי לרנן ולשמוח.

טו. שִׁמְחָנוּ בְּיָמֵינוּ - כימים שעניית אותנו.

אנא ה'! תן לנו שמחה תמורת העינויים וכמשך זמן הרעה.

טז. יִרְאָה ... פִּעְלֶךָ וְהִדְרֶךָ -

פשט: יהי רצון שהדור הנוכחי ודורות העתיד יראו את מעשי ה' בכל.

(ראה לעיל על 'זכור' ועל 'בינו' וצרף לכאן)

דרש: "שיראו האבות והבנים הישועה" (רד"ק)

יז. וַיְהִי נֵעַם ה' אֶלְהֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יְדֵינוּ בּוֹנֵנָה עֲלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יְדֵינוּ בּוֹנֵנָהוּ.

נעם - פשט: טוב (ראה תהילים קלג.א.). מתיקות וערבות (מצודות).

דרש: "שכינתו ותנחומיו" (רש"י).

בוֹנֵנָה, בּוֹנֵנָהוּ - השורש 'כון' במשמעות- העמד, קיים (ראה תהילים כד. ב.).

דרש: פסוק זה אמרו משה רבינו בסיום הקמת המשכן. וב-'נעם' כרך את החמרי והרוחני יחדיו.

(תורת כהנים שמיני מכילתא דמילואים טו. רש"י על: שמות לט. מג. ויקרא ט.כג. ועל פסוק יז. לעיל)

סיכום מזמור צ

ניתן לחלק את המזמור לשניים. חלקו הראשון מתיחס לאדם הפרטי על לבטיו ובעיותיו (עד פסוק יב) המבקש חסדי ה' כדי שיוכל להתמודד. בחלקו השני מתפלל משה רבינו על בני ישראל. בתפילתו משדר משה רבינו שני מסרים - זהים בלשונם אך לא בנימוקם-שמהותם קריאה לתשובה. קריאה ראשונה לאדם (פסוק ג.)- שישוב לה'. הקריאה מנומקת, כפי שניבא בנאומו הגדול בספר דברים: **בִּצְרֹךָ לָךְ וּמַצְאוּךָ פֶלַח הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים וְשָׁבַת עַד ה' אֶלְהֵיךָ וְשָׁמַעְתָּ בְּקוֹלוֹ** (דברים ד. ל.). קריאה שניה לקב"ה (פסוק יג.) שישוב מכעסו, ללא הנמקה. ואילו בחטא העגל ובחטא המרגלים בקשות המחילה מהקב"ה נומקו (ראה לעיל וצרף לכאן).

הכל זורם, חולף ועובר, גם האדם. והזרימה היא קווית וחד-כיוונית, מהלידה עד למות. והימים הקצרים מלאים סבל ויסורים עקב עונותיו של האדם שהינם תמיד לפני ה'. על קוצר חיי האדם נמשלו משלים שונים. כחלום החולף במהרה ואין בו ממש. כחציר חולף שתחולת חייו מהבוקר עד הערב. כהגה פה. כדבר הפורח ונעלם. במזמור מוצגים קוצר חיי האדם מול נצחיות הבורא בנתונים מספריים. חלק מהנתונים הינם אמיתיים - חיי האדם הנמשכים 70 עד 80 שנה - וחלקם דמויים, 'ומו' של הקב"ה הנמשך כביכול אלף שנה. אך למרות הפער אין מקום ליאוש שכן הבורא מאפשר לו לאדם לפנות אליו ולבקש בכל בוקר את חסדיו. אפשר לאדם להתקרב לקב"ה התקרבות רוחנית כפי שכתב משה רבינו בתורה:

לֹא בַשָּׁמַיִם הוּא לְאֹמֵר מִי יַעֲלֶה לָנוּ הַשָּׁמַיִם וְיִשְׁמְעֵנוּ אֶתְּהוּ וְיַעֲשֶׂהָ.

וְלֹא מֵעֶבֶר לַיָּם הוּא לְאֹמֵר מִי יַעֲבֹר לָנוּ אֶל עֶבֶר הַיָּם וְיִשְׁמְעֵנוּ אֶתְּהוּ וְיַעֲשֶׂהָ.

פִּי קָרוֹב אֵלַיךָ הַדָּבָר מְאֹד פְּפִיךָ וּבִלְבָבְךָ לַעֲשֹׂתוֹ (דברים ל. יב. - יד.)

פרק צא

א. יֵשֶׁב בְּסֶתֶר עֲלִיּוֹן בְּצֵל שָׁפִי וְתִלְוֶנּוּ.

ב. אֹמֵר לֵה': מִחֲסִי וּמְצִיבֹתַי, אֱלֹהֵי אֲבֹתַי בּוֹ.

ג. כִּי הוּא יַעֲלֶיךָ מִשָּׁח יְקִוּשׁ מִדָּבָר חַיִּים.

ד. בְּאֲבֹתָיו יָסֵךְ לֶךְ וְתַחַת בְּנִפְיֵי תְּחַסֶּה צַנְחָה וְסַחָרָה אֲמִתּוֹ.

ה. לֹא תִירָא מִשָּׁחַד לְיִגְלָה מִחֵץ יְעִיף יוֹמָם.

ו. מִדָּבָר בְּאֵפֶל יִהְיֶיךָ מִקְטָב וְשׁוֹר צְהָרִים.

ז. וְנִפְלַ מִצִּדְּךָ אֵלֶיךָ וּרְבִבָה מִיְמִינְךָ אֵלַיִךְ לֹא יִגָּשׁ.

ח. בַּקְּוֵי בְּאֵינֶיךָ תִּפְיֵט וְשִׁלְמַת רְשָׁעִים תִּרְאֶה.

ט. כִּי אֶתְהוּ ה' מִחֲסִי עֲלִיּוֹן שְׁמֵת מְעוֹנְךָ.

י. לֹא תִאָּנֵחַ אֵלַיִךְ רָעָה וְנִנְעֵ לֹא יִקְרַב בְּאֲהָלֶךָ.

יא. כִּי מִלְּאֲבִיּוֹ יִצְנֶה לֶךְ לְשִׁמְרֶךָ בְּבֵל הַרְבִּיבֶיךָ.

יב. עַל בְּפִיָּם וְשִׁאוֹנְךָ בְּזוֹ תִּגַּח בְּאֲזָנֶיךָ.

יג. עַל שִׁחַל וְכִתְוֹ תִּדְרֹךְ תִּרְמַס בְּפִיר וְתִנְיֹז.

יד. כִּי בִי חֲשֶׁה וְאֶפְלֹטָהּ אֲשַׁנְּבֶהּ כִּי יִדַּע שָׁמַי.

טו. וְיִקְרָאֵנִי וְאֶעֱנֶהוּ עִמּוֹ אֲנַכִּי בְּצַדִּיק אֲחַלְצֶהוּ וְאֶכַּפְּדֶהוּ.

טז. אֲרַךְ יָמִים אֲשַׁפִּיעֶהוּ וְאֶרְאֶהוּ בִישׁוּעָתִי.

באורים ופרשנות

א. יושב בַּסֵּתֶר עֲלֵיוֹ -

פשט: ה' משרה שכינתו בהעלמה נשגבה.

דרש:

בַּצֵּל שֵׁדֵי - החוסה בסתר כנפי השכינה, יִתְלוֹנְנֵן - (ישכון) בצילו של הקב"ה המגן

עליו. (לפי רש"י)

"המתבודד בעבודת ה' ובעיון סתרי תורתו" שוכן בצילו של הקב"ה.

(מצודת)

ב. מִחֲסֵי וּמִצִּוְתָתִי - הבוטח בה' אומר תמיד כי רק הוא מצודה למחסה.

ג. כִּי הוּא (ה') יִצְיָלְךָ מִפֶּחַי קוֹשׁ - מלכודת. מִדְּבָר - סמל למגפה. הַיּוֹת - אסון .

ד. בַּאֲבָרְתוֹ - אברה - כנף. יָסֵךְ לְךָ יסוּכךְ עליך, יגן. צָנָה וְסִחָרָה - אמצעי מגן

מחיצים כנגד כדורי אויב. אֲמִתּוֹ הבטחתו של ה'.

ה. לֹא תִירָא מִפֶּחַי לִי לָהּ - בדידות הלילה מגבירה את הפחד. (לפי רד"ק)

ו. מִדְּבָר בָּאֶפֶל יִהְיֶה - הדבר פוגע בחשכת לילה והקטב לאור יום.

קֶטֶב - גורם ממית. והזכירו משה רבינו בשירת האזינו (דברים לב. כד.) .

יָשׁוּד צָהָרִים - שודד לאור היום באין מעצור .

ה. ו. פשט: האדם נתון לאיומים קיומיים מתמידים ביום ובלילה.

דרש: "קורות הזמן ופגעיו הם כחיצים יעופו ויבואו פתאם על האדם ביום ובלילה".

(רד"ק)

וכמה מתאימים דברים אלו לדורנו הנתון לאימי מגוון טילים ונשק השמדה המוני

בכל שעות היממה!?

ז. וַיִּפֹּל מִצִּדְדֵי אֶלֶף וַיִּרְבְּבָה מִיַּמִּינֶךָ אֵלֶיךָ לֹא יָגֹשׁ.

גורמי מות כחיצים (טילים), 'דבר' ו'קטב' הנופלים מכל הצדדים לא ירעו לך.

כי השם יהיה לך למיסתור. (לפי אבן עזרא) 'אלף' ו-'רבבה' לא נתונים כמותיים מדודים

אלא ציון ריבוי מופלג.

וכבר כתב משה רבינו בתורה:

וַיִּרְבְּתֶם אֶת אִיבֵיכֶם וְנִפְּלוּ לְפָנֵיכֶם לְחָרָב.

וַיִּרְבְּפוּ מִכֶּם חַמְשָׁה מֵאָה וּמֵאָה מִכֶּם רַבְּבָה יִרְדְּפוּ וְנִפְּלוּ אִיבֵיכֶם

לְפָנֵיכֶם לְחָרָב. (ויקרא כו.ז.ח.)

ה. בְּעֵינֶיךָ תִּבְיֹט - בעיניך תראה את מות הרשעים ואתה תהיה בשלום ולא יגעו

בך לרעה. (לפי רש"י ו- 'מצודות') וְשָׁלְמַת - כליון.

ט. אֶתְּהָ ה' מִחֲסֵי - חזרה על הנאמר בראשית הפרק.

עֲלֵיוֹ שְׁמֵת מְעוֹנְךָ - " כיון שאמרת השם הוא מחסי... ואת הקב"ה שמת מעון

מבטחך" (רש"י).

י. לֹא תֵאָנֶה אֵלֶיךָ רָעָה וְנִגַּע.

המשך הפסוק הקודם. כיון... לכן לא תקרה לך תאונה ולא נגע. (לפי רש"י).

יא. בִּי מִלְאָכָיו יִצְנֶה לְךָ לְשִׁמְרֶךָ בְּכָל דְּרָכֶיךָ.
 כבר אמר משה רבינו בשם ה':
 הֲנִיחָה אֲנִי שְׁלֹחַ מִלְאָךְ לְפָנֶיךָ לְשִׁמְרֶךָ בְּדַרְכֶךָ וְלִהְיֶיךָ אֶל הַמְּקוֹם אֲשֶׁר
 הִבְנִיתִי (שמות כג. כ.). על המקום הזה הבטיח הקב"ה לאבי האומה אברהם אבינו:
 לְזָרְעֶךָ נָתַתִּי אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת (בראשית טו. יח.).
 ועל הפסוק בתהילים דרשו חז"ל: "עשה אדם מצוה אחת מוסרין לו מלאך אחד.
 עשה שתי מצוות מוסרין לו שני מלאכים. עשה כל המצוות מוסרין לו מלאכים
 הרבה...שמשמרים אותו מן המזיקין" (מדרש תנחומא פרשת משפטים).
 יב. עַל פְּפִיִּם וְשִׂאיוֹנֶיךָ - וְשִׂאיוֹנֶיךָ - ישאו אותך. תִּתְּנֶה - השורש- נגף. תכשל.
 משל: המלאכים הנזכרים ישאוך על כפים למנוע פגיעת אבני נגף. (לפי 'מצודות')
 יג. עַל שִׁחַל וְנִפְתָּז תִּדְרֹךְ תִּרְמַס בְּפִיר וְתַפְיִז.
 שִׁחַל, בְּפִיר - אריה. נִפְתָּז, תַּפְיִז-נחש.
 יד. בִּי בִּי הָשֶׁק וְאַפְלִטָהוּ, אֲשַׁבְּהוּ - דבר ה' לחושק בו: אהיה לו למפלט
 ולמשגב (לפי רד"ק).
 טו. יִקְרָאֲנִי וְאַעֲנֶהוּ- יתפלל אלי ויזכה למענה. (לפי התרגום הארמי)
 בְּצָרָה אֲחַלְצֶהוּ וְאֶכְבְּדֶהוּ- ובבוא צרה אחלץ אותו ממנה ועוד ארבה את כבודו
 (לפי 'מצודות')
 טז. אֲרֹךְ יָמִים אֲשַׁפִּיעֶהוּ - 'שבע ימים' נאמר על נפטר בזיקנה טובה (כאברהם אבינו -
 בראשית כה. ח.). וְאַרְאֶהוּ בִּישׁוּעָתִי- יראה תשועת ה'.

סיכום מזמור צא

שני כינויים למזמור:

1. 'שיר של פגעים' - כי במזמור מנויים פגעים שונים. (מסכתות: שבת ירושלמי ו.ב. עירובין ירושלמי י.א. שבועות בבלי ט.ב. תהילים פרק ג.)
 המאמין התמים מכריז על בטחונו הבלתי מעורער בה' (פסוקים ב. ט.) והוא נענה ומתברך בשם ה' שינצל מפגעים רבים (פסוקים ג. ח.). גם מובטח לו שמלאכי ה' ישמרו עליו.
 וכה כתב דוד מלך ישראל: וְהַבּוֹטָח בַּה' הֶסֶד יִסּוּבְּכֶנּוּ (תהילים לבי. ג.).
 רק בה' ולא בשום אדם- אֵל תִּבְטָחוּ בְּנְדִיבִים בְּכֹז אָדָם שְׂאִיז לוֹ תִשׁוּעָה.
 (תהילים קמו. ג.)
2. 'זויהי נעים' - כי נוהגים להקדים לאמירת מזמור זה (במיוחד בערבית של מוצאי שבת קודש) את הפסוק האחרון של הפרק הקודם שתחילתו 'זויהי נעים'.
 ונהגו לומר מזמור זה בעת הרחבת תחומה של ירושלים ובהוספה על העזרות במקדש. (מסכת שבועות טו.ב. רש"י בקטע "ושיר של פגעים")

מזמורים צ. צא. בתפילה

שבתות וימים טובים - בפסוקי דזימרה של שחרית.
 ערבית של מוצאי שבת- החל בפסוק 'זויהי נעים' עד סוף פרק צא.
 קריאת שמע שעל המיטה-לפי נוסח אשכנזים.

וְלֹא קָם נָבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה אֲשֶׁר יָדָעוּ ה' פְּנִים אֶל פְּנִים.

לְכָל הָאֵתָת וְהַמוֹפְתִים אֲשֶׁר שָׁלַח ה' לַעֲשׂוֹת בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לַפְּרָעָה וּלְכָל עַבְדָּיו וּלְכָל אֶרְצוֹ.

וּלְכָל הַיָּד הַחֲזָקָה וּלְכָל הַמוֹרָא הַגָּדוֹל אֲשֶׁר עָשָׂה מֹשֶׁה לְעֵינֵי כָל יִשְׂרָאֵל.
(דברים לד. י-יב.)

תורה

לך השם יתברך

שזיכיתני לטבול במי דעת הקדושה והטהרה ולנאות ולבאר דברי תורת אמת שנתת לנו ולכתוב עבודה זאת על תפילות משה רבינו.

לך ה'

הגדלה והגבורה והתפארת והנצח וההוד בי כל בשמים ובארץ⁽¹⁾
הצדקה ולנו בשת הפנים⁽²⁾
במה אקדם ה' אבף לאלהי מרום!!⁽³⁾
מי אנכי ה' אלהים ומי ביתי בי הבאתני עד הלם!!⁽⁴⁾
וזאת תורת האדם ה' אלהים!!⁽⁴⁾
לא בבח ידי עשיתי ולא בחכמתי בי נבונותי⁽⁵⁾
כי אם:
חסדי ה' בי לא תמנו בי לא כלו רחמיו. הדשים לבקרים רבה
אמונתך⁽⁶⁾.

אדון עולם! בראת את הכל לכבודך ככתוב:

כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו.⁽⁷⁾

1. דברי הימים א. כט. יא. 2. דניאל ט. ז. 3. מיכה ו. ו. 4. שמואל ב. ז. יח-יט. 5. בעקבות ישעיה י. יג. 6. איכה ג. כב. 7. ישעיה מג. ז. סיום מסכת אבות.

עריכה זו אינה אלא מעשה הדיוט. אם לא זכיתי לכוון היטב - ה' הטוב
יכפר בעדי כי כוונתי לטובה.

"שגיאות מי יביץ מנסתרות נקני." (תהילים יט. יג.)

אנא ה'! טהר לבי לעבדך באמת.

צבי ויסמן

סמטת אילון 7 רמת גן 52315

מנחם אב תשס"ג

יהודי/יהודיה יקר/יקרה נא לצלם ולהעביר לאחרים להגדיל תורה
ולהאדיר. תזכה/ תזכי למצוות.